

SVIJET

Bivanje

Zbor je zbor bivanja (φύσις), a zboriti u skladu sa zborom za dušu znači sabirati i razabirati svako pojedino bivajuće prema njegovu bivanju (κατὰ φύσιν, 1). Stoga se to zborenje običavalo nazivati φυσιολογία, onaj koji tako zbori φυσικός ili φυσιολόγος, a djelo takvog zborenja φυσικὸς λόγος ili φυσικὸς (φυσιολογικὸς) ὕμνος.¹³²

φύσις međutim u Heraklita nije „priroda“ kao jedno ograničeno područje bivajućega nasuprot onom ne-prirodnom, bilo da se to ne-prirodno shvaća kao ono „nadprirodno“ (μετὰ τὰ φυσικά) ili kao ono duhom postavljeno (φύσις – θέσις/νόμος) ili kao ono vještinom stvoreno (φύσις – τέχνη). φύσις tu dakle nije samo bivanje „prirodno bivajućega“ (τὰ φύσει ὄντα), nego je bivanje bivajućeg u cjelini. No bivajuće nije tek ono rodivo i usmrtivo nasuprot nerodivom i neusmrtivom, niti tek promjenjivo i propadljivo nasuprot nepromjenjivom i nepropadljivom. Bivanje pripada i jednomu i drugomu, štoviše oboje se u bivanju pokazuje kao jedno i isto koje sebe u suprotnosti preobrtuje. Bivanje je ono u čemu i iz čega sva bivajuća bivaju te se kao bivajuća u svojoj mnoštvenosti pojavljuju.

Ali u Heraklita nema ni neke druge riječi za „prirodu“ u smislu cjeline prirodnoga bivajućeg. Svijet dakle nije takva cjelina, niti su bivajuća isto što i prirodno bivajuća unutar takve cjeline. Ona bivajuća su sva (πάντα)

¹³² Usp. Arist. *Met.* 1071b17, 1075b26; Xenophont. *Mem.* III 9, 1. Izričaj ἵστορία περὶ τῆς φύσεως 'vijest o bivanju' javlja se kod Platona (*Phaed.* 96a8).

osim onog jednog samog, od svih bivajućih odvojenog. Ne samo biljke i životinje, nego i sve stvorene stvari, ne samo ljudi nego i bogovi, ne samo zvijezde i zemlja nego i svjetlo i tama, ne samo voda i uzduh nego i mnijenja, vrline i naslade. Prije razdvoja na ono tvarno i netvarno (duhovno), živo i neživo, bivanje svih je življenje u iskonskom sporu onog pojavnog i nepojavnog.

Iako bivanje samo nije nijedno od bivajućih, ono se od njih ne može odvojiti, njega nema nigdje izvan, mimo ili bez bivajućih. Ono je svagda bivanje bivajućeg uopće, a ne samo bivstvo pojedinog bivajućeg, niti samo bivstvo nekog roda bivajućeg. To sveopće bivanje koje jest vječnoživi oganj u sebi objedinjuje sva bivajuća. Ono pak vječno jesuće (ἀλλ-εὶ ἕόν) i jedino koje nije nijedno od bivajućih, ali i nijedno od bivstava pa ni bivanje samo, jest zbor. No zbor, od svih bivajućih odvojen, nije samo zbor nečega (bivajućeg), niti zbor ničega, nego je zbor samoga bivanja bivajućeg. On je naime mjera i zakon ognja, njegova paljenja i gašenja, rađanja i umiranja. Svijet kao red (κόσμος) nije drugo nego pojava zboru u bivanju. Red naime nije isto što i oganj nego je zborom odmjereno paljenje i gašenje ognja, a potom i ono sve (τὸ πᾶν) kao cjelina bivajućeg sazdana od ognja.

φύσις je buknuće, iskršavanje, nicanje iz skrivenosti i tame u neskrivenost i na svjetlo, zatim bujanje i rast tako izniklog, seabepokazivanje rastućega u njegovu liku, te napokon vladanje onim izraslim.¹³³ Prema tomu, bivanju bitno pripada pojavljivanje, izlaženje iz nevida na vidjelo, iz tame (σκότος) na svjetlo (φάος). Odnos rasteća i onoga što raste je utoliko isto što i odnos pojavljivanja i pojave (φαινόμενα).¹³⁴ Bivanje se najprije pojavljuje u mnoštvu različitih bivstava, a potom se ta bivstva

¹³³ U grčkom je jeziku imenica s nastavkom -σις glagolska imenica, dakle imenica izvedena od glagola, te čuva izvorni glagolski smisao. Riječ φύσις potječe od glagola φύω 'radati, dati da raste, iznositi na vidjelo', odnosno φύομαι 'rasti, nicati, iskršavati, bujati, bivati, od prirode biti', a ima isti korijen kao i u latinskom perfekt glagola biti *fui*, nastavak za imperfekt *-bam, -bas*, itd., kao i glagol *fio, fieri* 'postajati, bivati'. U hrvatskom su joj jeziku srodni glagoli *biti, bujati, buktati*.

¹³⁴ Izvorni smisao glagola *javiti (se)*, stsl. *ěviti (se)*, vezan je za stsl. prilog *ěvě* 'otvoreno, očito, otkrito, javno', koji je staroslavenska prevedenica za φανερός. Izvorni je smisao toga glagola: 'dati čemu da izađe na vidjelo, da se pojavi, učiniti što javnim', 'dati da se očituje'. Isti korijen nalazi se i u riječi *um*, ali i u grč. ἀισθηόμενα 'opažati, osjećati, zamjećivati', lat. *audio* 'slušati', *oboedio* 'pokoravati se, biti posluššan'. Ono javno je u tom smislu ono osjetivo, a prije svega ono čujno. Vidi P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I, Zagreb, 1971, 762-763.

pojavljuju u mnoštvu bivajućih. Sve što biva je pojava, no bivstva se u bivajućima pojavljuju tako da se ujedno u njima kriju. A ni sva bivajuća nisu u svom pojavljivanju očita, jer sama po sebi nisu osjetom zahvatljiva. Pojava opet, kakva god bila, pojava je samoga pojavljivanja, koje je po sebi samome ne-pojavno. Tako je sve što biva objedinjeno svojim bivstvom i napokon samim bivanjem.

Razlika između bivanja i onog bivajućeg pokazuje se u tome da je u onom bivajućem, koje izlazi u neskrivenost, uvijek prisutna i skrivenost bivanja iz koje ono proizlazi. Svako bivajuće izvire iz skrivenosti tako što u sebi krije neskrivenost bivanja (152). Upravo se u nicanju i rastu bilja i izlasku i zalasku Sunca zorno prikazuje ono što se izriče riječju φύσις, a što je samo po sebi samo umom razaberivo.¹³⁵

Neskrivenost onog bivajućeg utoliko je ne-skrivenost, stalno otimanje, čuvanje i spašavanje od skrivenosti, stalni spor i sukob sa skrivenošću, koja neprestano prijeti tijekom seberaskrivanja i koja naposljetku prevladava time što ono uzlažeće nužno zalazi. No skrivenost je prisutna u onom neskrivenom i tako da se svako pojedino neskriveno u sebi zatvara u svoj vlastiti lik i tako sobom samim skriva neskrivenost samu.

φύσις je sama po sebi ono neiscrpivo iz kojega sva bivajuća uopće mogu proizaći. Ona je preobilje koje sebe čuva u svojem bogatstvu i ne da se svojim sebepružanjem osiromašiti. Stoga se ni njeno skrivanje nikada ne može uništiti raskrivanjem. Kao što se u svom raskrivanju nikada ne prestaje skrivati, isto se tako u svom skrivanju nikada posve ne skriva (18). Ono se niti samo skriva niti samo raskriva. Raskrivanje se stalno opire i otima skrivanju, a ujedno njemu pripada sebeskrivanje. Pojavljivanje je u sebi sebeskrivanje, uzlaženje je u isti mah i zalaženje. To znači da se skrivanje ne ograničava samo na ono bivajuće kao ono koje se pojavljuje i uzmiče, rađa se i umire, nego je i samo bivanje bivajućeg već u sebi samom

¹³⁵ Riječ φύσις po prvi se puta u grčkome javlja u Homera (*Od.* X, 302), gdje je vezana uz rast i razvoj raslinja, bilja. Odyssej je izgubio svoje suputnike jer ih je čarobnica Kirka pretvorila u svinje. Tražeći ih dospijeva u šumu u kojoj susreće Herma u liku mladića koji mu iz zemlje ubire čudotvornu biljku po imenu Moly, koja će djelovati protiv Kirkinje čarolije. Ubravši biljku Herma pokazuje Odysseju njenu φύσις: njen crni korijen i bijeli cvijet. Sholijasti objašnjavaju φύσις riječju εἶδος, shvaćajući je kao izrasli lik. I glagol φύομαι se u Homera upotrebljava uglavnom za rast i nicanje, a također izvedenice od njega: φυτόν 'biljka', φύμα 'izraslina', φυή 'izrasli stas'. Taj smisao 'rasta' nalazi se i u hrvatskom jeziku, gdje isti korijen imaju riječi *bilje, biljka, bilina, bilinstvo, bujati, bujan* itd.

skrivanje. Jedno ne slijedi tek za drugim, ne počinje jedno nakon što završi drugo, nego se oboje uzajamno iziskuju i omogućuju.

To da bivanje ljubi ($\phi\lambda\lambda\epsilon\tilde{\iota}$) sebe kriti znači da sebe samoga čuva u svojoj vlastitoj tami ujedno ljubeći ono na svjetlu bivajuće u kojem se krije. Ljubav je spor raskrivanja i skrivanja. Bivanju pripada odanost drugomu, u kojem ne gubi sebe, nego ga iz sebe otpušta ostajući pri sebi i ujedno prisno s tim drugim kao sebi suprotnim.

Onaj zakon po kojem se bivanje u bivstvu i bivajućem skriva i otkriva jest zbor bivanja. Kroz bivanje i bivstvo zbor je sam naposljetku ono sebeskrivajuće u onom neskrivenom. Ljubećem sebeskrivanju zbora odgovara ljubav zbora, koja je prisnost u sporu između krajnje skrivenosti i krajnje raskrivenosti.

Tri su osnovna smisla riječi $\phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ koja su u Heraklita još objedinjena: rast, iskon rasta i ishod rasta. U prvom se smislu $\phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ shvaća u blizini s $\gamma\acute{\epsilon}\nu\epsilon\sigma\iota\varsigma$. Rastenje je rađanje onoga što se rađa i razvija.¹³⁶ To je takvo biti kojemu izvorno pripada kretanje, a tom kretanju je svojstvena unutrašnja zakonitost, po kojoj onda i ono što se rađa raste i dopijeva do svoga izrasta.¹³⁷

$\phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ je ujedno iskon ($\acute{\alpha}\rho\chi\acute{\eta}$), ono odakle sva bivajuća izrastaju, iz čega se njihov rast neprestano obnavlja i u koje se opet natrag vraćaju. Bivanje nema iskon koji bi njemu prethodeći njega uzrokovao, niti uzrokuje nešto što je izvan njega, nego ono samo biva kao svoj vlastiti iskon koji

¹³⁶ O takvom shvaćanju svjedoči Aristotel kada navodi Homera (*Il.* XIV, 246: Okean je rađanje svega), da bi objasnio što neki misle pod $\phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$, te poistovjećuje Homerovo $\gamma\acute{\epsilon}\nu\epsilon\sigma\iota\varsigma$ i Thalovo $\phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ (*Met.* 983b7-984a4). Platon kaže da je za stare rastenje isto što i rađanje koje se tiče onih prvotnih (*Leg.* 892c2-3), a Aristotel da je $\phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ rađanje onoga što raste, ono iz čega kao prvog raste ono što raste ($\tau\omicron$ $\phi\acute{\upsilon}\sigma\mu\epsilon\nu\omicron\nu$). Napominje da glas υ u riječi $\phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ treba izgovarati otegnuto, oponašajući rastenje. Za Aristotela je to bivanje onoga što u samom sebi ima iskon kretanja (*Arist. Met.* 1014b16-26).

¹³⁷ To je značenje sadržano još u rimskom prevodu za $\phi\acute{\upsilon}\sigma\iota\varsigma$ – *natura*, od glagola *nascor*, *nasci* ‘rađati se, nastajati, biti rođen’. *Natura* je ono što pušta nastajati iz sebe, rađateljica. Hrvatska riječ *priroda* potječe od riječi *rod*, i u vezi je s glagolom *rađati*, dakle doslovno znači ‘ono koje uvijek iznova rađa ono rodljivo’. Međutim i sama riječ *priroda* mogla bi biti u srodstvu s riječju *rast* ukoliko glagol *roditi* u svom korijenu ima smisao ‘rasti uvis’, kao i grčka riječ $\delta\rho\theta\acute{o}\varsigma$ ‘uspravan, ispravan’.

samoga sebe uzrokuje i rađa.¹³⁸ On je jedna jedina sebeuzrokujuća φύσις koja je prisutna u svemu rađanju i umiranju, rasteњу i propadanju, ostajući ista u svim svojim preobratima.¹³⁹ To nije iskon bivanja nego bivanje samo kao iskon ili iskonovanje bivanja.

Bivanje samo kao svoj vlastiti iskon nije ono sveobuhvatno unutar kojega bi se bivajuća pojavljivala njime obuhvaćena, nego on prožima, vlada onim što iz njega iskršava, dajući mu njegov rast i opstanak. No iskon nije temelj koji ostaje u podlozi onog iskršlog. U bivanju iskon i konac njegov padaju ujedno (128).

φύσις je napokon i ishod rasta, svrha rađanja. Ona daje onomu što iz nje izrasta da bude izraslo, da dospije do svoje svrhe i da opstaje u svom dovršenju. Stoga je φύσις samo bivstvo onog bivajućeg, koje se zbori trostruko: najprije kao opći ustroj svega (φύσις τῶν πάντων), zatim kao bivstvo svakog pojedinog bivajućeg (φύσις τοῦ ἐκάστου) i najposlije kao rođenjem prirodan uzrast, izrast i stas (φυσή).

Ukoliko je bivanje isto što i življenje, ono je iskonska životna snaga, koja ono izraslo održava na životu, i ujedno životni ustroj onog rođenog. Tako φύσις obuhvaća cijelo kružno zbivanje rasta nečega što raste, od njegova zametka preko rađanja i rasta, sve do njegova uvenuća i smrti.

U Heraklita bivanje u sebi iskonski objedinjuje sva tri spomenuta vida prije njihova razdvajanja. To prajedinstvo nije dakle tek spoj tih triju vidova nego istom omogućuje njihovo razlikovanje. Bivanje se tako u njima trostruko prikriva: rast i rađanje krije se u nastajanju i nestajanju (γένεσις καὶ φθορά), iskon rasta krije se u prvotnom počelu i uzroku (πρώτη ἀρχή / αἰτία), a uzrast se krije u svrsi nastajanja, koje je jestvo, sućina ili lik onog od prirode jesućega (οὐσία, εἶδος).¹⁴⁰ Ali već i odvajanje bivanja samog i bivanja nečega je postupni zaborav iskonskoga bivanja, samoga rasteņa u onom što raste. A naposljetku se φύσις sama zaboravlja, skriva kao priroda (ἢ φύσις τῶν ὄντων), koja je jedan dio cjeline

¹³⁸ Voda je tako po Aristotelu kod Thala φύσις utoliko što je ἀρχή ili prvotni uzrok (πρώτη αἰτία) svega, te je ono iz čega nastaju sva jesuća.

¹³⁹ Kod Platona u *Leg.* 892c2 riječ je o načinu bivanja onog prvotnog (φύσις περὶ τὰ πρώτα), koje neki shvaćaju kao jednu od pratvari svega što biva, a Platon pod φύσις u prvotnom smislu razumije onu moć sebesamokretanja koja vlada pratvarima, a koja se naziva dušom svega (ψυχὴ τοῦ παντός).

¹⁴⁰ Na staroslavenski jezik φύσις je redovito prevedeno imenicom *jestvstvo* 'jestvo'.

svoga što jest, a obuhvaća ona jesuća koja su pokretljiva, neizdvojiva od stvari, te imaju počelo kretanja u samima sebi. Ono što ne biva niti jest po prirodi suprotstavljeno je tada onomu što postaje i jest po postavi, zakonu i vještini.

Premda je φύσις već i u Heraklita također φύσις nečega, jer se svako pojedino razlaže prema njegovom bivstvu da bi se istražilo kako se drži (1), φύσις je prije toga jedno jedinstveno bivanje svega mogućeg izraslog, koje odsustvujući iz svega i ujedno prisustvujući u svakom pojedinom njega omogućuje. To bivanje nije iza pojava nego djeluje kroz njih, rađa ih i obdržava u njihovom opstanku. A to je moguće zato što je ono u sebi samom razborito i zakonito.

Oganj

Ono jedno kao jedan svijet

Iskaz jedno jest sva (ἐν πάντα εἶναι, 61^b) ne kazuje o onom jednom samo kao o zboru, nego već i o bivanju bivajućih, koje je svima jedno i zajedničko. Svako pojedino od svih neko je jedno i sva zajedno su jedno, a jedno je bivanje u sebi samom kroz sva razlučeno jedno.

No jedno jest sva i tako da je iz svih jedno i iz jednoga sva (ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ἑνὸς πάντα, 18). Sva bivajuća proizlaze iz jednoga bivanja i jedno bivanje iz svih bivajućih. Ona sva su isprva sadržana u jednom da bi ih jedno pustilo iz sebe, ostajući uvijek u njima. No ona sva se potom iz svoje razlučenosti i raznesenosti vraćaju u jednostavnost onog jednog. I to se razjedinjavanje i sjedinjavanje jednoga uvijek kružno ponavlja.

U odnosu jednoga i svih zbiva se ono sve (τὸ πᾶν, 61^a). Ono jedno naime objedinjuje sva bivajuća u jednu cjelinu, izvan koje nema ničega. Ono sve nije ni ona sva ni ono jedno, nego upravo ono koje jest po tome što ono jedno objedinjuje ona sva. Stoga je i ono sve jedno jedino (ἐν εἶναι τὸ πᾶν, Theophr. fr. 225). Ono sve kojim objedinjena bivaju ona sva jest svijet (κόσμος). Svijet je isti svih bivajućih zajedno, uređeni odnos isti za sva koja god bivaju (ὁ αὐτὸς τῶν ἀπάντων, 39). Nijedno jedino